

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Фурдичко Орест Іванович, доктор економічних наук, доктор сільськогосподарських наук, професор, академік НААН, Інститут агроєкології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, Україна, 03143; email: orestfurdychko1010@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1108-7733>)

Кучма Микола Дмитрович, доктор сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник, Інститут агроєкології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, Україна, 03143; e-mail:; тел.:; ORCID:)

Дребот Оксана Іванівна, доктор економічних наук, професор, академік НААН, Інститут агроєкології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, Україна, 03143; e-mail: drebotoksana@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2681-1074>)

Яремко Олег Павлович, кандидат економічних наук, начальник Тернопільського обласного управління лісового і мисливського господарства (м. Тернопіль, Україна; e-mail: OYaremko@i.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4619-0527>).

УДК 332.2: 330.15

DOI: 10.33730/2310-4678.3.2021.246826

НАУКОВІ ЗАСАДИ З'ЯСУВАННЯ ПРИЧИН ЗЕМЕЛЬНОЇ НЕВРЕГУЛЬОВАНOSTІ В УКРАЇНІ ЯК ГОЛОВНІ ЧИННИКИ ДО ВИХОДУ З НАЯВНОЇ КРИЗИ

О.І. Ковалів

доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу економіки природокористування в агросфері
Інститут агроєкології і природокористування НААН

(м. Київ, Україна)

e-mail: okovaliv@ukr.net;ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4908-7963>

У статті з'ясовано основні причини земельної неврегульованості в Україні як головні чинники до виходу з наявної земельної кризи. Подальший розвиток ринкових земельних відносин і природокористування в агроландшафтах України можливий за умов повноцінної інституалізації конституційних норм щодо права власності Українського народу на землю та її природні ресурси як на природні об'єкти — основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави, вводячи здійснювану земельну реформу в чинне конституційне поле України. Розкрито п'ять нез'ясованих причин, які законодавчо не врегульовані дотепер і не узгоджуються з чинними «земельними» нормами ст. 13 і 14 Конституції України, у тому числі за участі багатьох «вчених», що ґрунтуються на надуманій дуалістичності та розшиарованості права абсолютної власності Українського народу на землю та її природні ресурси як на природні об'єкти. Обґрунтовано необхідність подальшого інституціонального розвитку правової, економічно розвиненої й екологічно стабільної держави на основі здобутих нами нових знань конституційного земельного прагматизму в процесі звершення земельної реформи в Україні як нової парадигми. Вирішенню наявних земельних проблем в Україні як кризових сприятиме також поглиблення напрямів наших наукових досліджень та обґрунтувань когнітивних шляхів і механізмів формулювання нових теоретично-методологічних засад звершення земельної реформи в рамках просторово-часової сфери земельної економіки як новітньої соціально-економічної формації унітарної правової держави, що базується на відомих законах живої і неживої природи та суспільства.

Ключові слова: Конституція України, земля та її природні ресурси, звершення земельної реформ, парадигма, когнітивна земельна економіка.

ВСТУП

Уже чверть століття, з моменту дії унікальних конституційних земельних норм (28

червня 1996 р.) [1], та понад тридцять років, з часу прийняття Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.) [2], по-

глиблюється «українська» гібридна загальнонаціональна криза із землею та її природними ресурсами, що де-юре є абсолютною власністю Українського народу (всіх громадян) основним національним багатством, а де-факто — джерелом збагачення олігархату.

Державна влада, особливо законодавча гілка, уже чверть століття приховує справжню й унікальну сутність чинних конституційних земельних норм про два різних права власності на «землю» (публічне і цивільне) та інші правочини, нав'язуючи громадянам дотепер гібридну брехню, приймаючи антиконституційні закони.

Не секретом є й те, що земля та її природні ресурси являються одночасно основним непозиченим капіталом української нації (всіх громадян України), що оцінюються на початок реформи в понад 90 трлн дол. США. Замовчуються правдиві знання про частку кожного громадянина в нашому природно-ресурсному національному багатстві, яка оцінюється в грошовому еквіваленті та складає майже по 2 млн доларів США [3].

З моменту прийняття Конституції України вимагалось провести: делімітацію і демаркацію кордону; поіменну реєстрацію всіх громадян України як засновників держави і як співвласників землі та її природних ресурсів (природних об'єктів — основного національного багатства); здійснити облік і взяти на повноцінний баланс власника (громадян України) всі природні об'єкти (ресурси), забезпечуючи повноцінно функціонуючий Національний кадастр природних об'єктів, у тому числі Державний кадастр ґрунтів в агроландшафтах України (Державний кадастр агросфери України); моніторинг і контролю. Для цього мала бути створена відповідна позавідомча Національна земельна установа на кшталт Національного банку України. На превеликий жаль, цього всього не зроблено і дотепер.

Натомість зловмисно знівельовано конституційні права справжнього власника (Українського народу) землі та її природних ресурсів (усіх категорій землі) як природних об'єктів різного цільового функціонального призначення (сільського господарства, житлового, промислового та громадського будівництва, лісівництва, транспорту, зв'язку, енергетики, гірничо-видобувної промисловості, оборони, водно-господарської, природно-заповідної, природоохоронної, оздоровчої, рекреаційної історико-культурної та іншої діяльності) шляхом шулерської підміни чинної конституційної земельної норми «користування» (ч. 2 ст. 13 Конституції України) неконституційним чинником «поширення» (ст. 79 ЗКУ та ст. 373 ЦКУ) [4].

Водночас наукова і педагогічна «еліта» безпідставно вилучає (у своїх багатьох наукових працях і підручниках) з конституційної норми «земля, її надра... та інші природні ресурси...» (ч.1 ст. 13 Конституції України) ключовий імперативний чинник «її», внаслідок чого проявився антиконституційний прорадянський рудимент однорядності: «земля, надра, ліси,...». Таким чином, вирвавши конституційний імперативний чинник «її» і знехтувавши нормою «ґрунти», які справді є природним ресурсом, та замінивши його на конституційну норму «земля», такі «вчені», особливо юристи, штучно нав'язали антиконституційні терміни «земля та інші природні ресурси», «земельні ресурси», «земельний фонд» тощо.

Також злочинно не розроблено і не прийнято Закон України «Про право користування природними об'єктами права власності Українського народу», як цього вимагає ч. 2 ст. 13 Конституції України.

Такий антиконституційний вакуум плавно та підступно позбавляє всіх громадян України основного національного багатства, спричиняючи критичний стан життєдіяльності, особливо в сільській місцевості. Насправді все це має ознаки прямого злочину на найвищих щаблях влади, оскільки право законодавчої ініціативи належить Президентові України, народним депутатам, а також Кабінетові Міністрів (ст. 93 Конституції України).

Натомість нами обґрунтовано нові теоретичні і методологічні знання з комплексного звершення земельної реформи в Україні як нової парадигми як «когнітивної земельної економіки», що базуються на першочерговій імплементації чинних земельних норм Основного Закону України, набутому практичному досвіді та системному підході до вирішення проблеми взаємовідносин у часі між «суб'єктом» управління економічним простором (людиною) та «об'єктом» управління (економічним земельним простором) шляхом безболісного (для суспільства) виправлення помилок, допущених упродовж останньої чверті століття [5].

Мета дослідження. Зважаючи на те, що нами вже достатньо науково обґрунтовано та публічно обговорено причини й наслідки неімплементації чинних конституційних земельних норм, які мають властивості конструювання емерджентного розвитку системи державотворення і управління, що базуються на законах живої та неживої природи і суспільства та є нормами прямої дії і дороговказом не лише для суспільства, органів державної влади, включно із суддями Конституційного Суду України, та органів місцевого самоврядування, але й на-

самперед для українських вчених і педагогів, які покликані формувати нові знання збалансованої життєдіяльності та механізми їх реалізації в процесі розбудови молоді держави на основі когнітивної земельної економіки. Метою цього дослідження є першочергове з'ясування основних причин земельної неврегульованості в Україні як головних чинників до виходу з наявної кризи та шляхів її подолання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз наявних досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених щодо пошуку аналітичних економіко-правових шляхів виходу з наявної земельної кризи в економічному середовищі, що базуються на науковій основі когнітивної земельної економіки як конституційного прагматизму, практично (окрім праць автора) ми не знаходимо.

Переважна більшість напрацювань провідних вчених України в галузі земле- та природокористування продовжують поглиблювати наявний аналіз причин і наслідків погіршення стану землекористування, особливо щодо ґрунтів в агроландшафтах, які експлуатуються в нинішніх умовах хаотичного соціально-економічного функціонування агросфери, а також ефективного наукового пошуку шляхів покращення їх агроекологічного використання та охорони в процесі прискорення так званої ринкової економіки.

Зокрема, яскравим прикладом таких результатів досліджень є крайня праця Добряка Д.С., Дребот О.І. і Мельника П.П., що висвітлена в журналі «Збалансоване природокористування» № 1, 2021 р. під назвою: «Наукові засади класифікації орних земель за продуктивністю ґрунтів для вирощування основних сільськогосподарських культур», де констативно зазначається, що різні аспекти вивчення екологічних проблем землекористування, у тому числі й оцінки ґрунтового покриву щодо вирощування сільськогосподарських культур, досліджуються кліматологією, ґрунтознавством, екологією, економікою та іншими науками. При цьому наголошується як на висновку: «Екологічне вивчення сільськогосподарських земельних ресурсів, екологічних основ збалансованого розвитку агросфери зумовило сформувати теоретико-методологічні засади, практичні рекомендації щодо класифікації орних земель за придатністю ґрунтів для вирощування основних сільськогосподарських культур. Вказана класифікація має велике практичне значення стосовно підвищення продуктивності і захисту від деградаційних процесів орних земель і в цілому навколишнього середовища» [6].

У статті «Еколого-економічні інтегрованості землекористування в агросфері Карпатського регіону», що надрукована в цьому ж журналі, Гуцуляк Г.Д. (автор), віддаючи належне тому позитивному, що зроблено в минулому, відверто констатує про те, що результатом дуже низької еколого-економічної свідомості українського суспільства є відсутність комплексного підходу до вирішення питань щодо використання та охорони земель.

Водночас автор логічно наголошує як на висновку: «Необхідно виділити основну відмінну особливість ландшафтів, їхню територіальність, яка припускає облік не тільки просторової диференціації природи й господарства, організованого на ній, різну стійкість ландшафту до впливів суспільства і стихійних сил природи з допомогою виділення територіальних сполучень цих впливів, змін та їхніх наслідків, але й ув'язування всього комплексу заходів щодо охорони природи, попередження забруднення й деградації навколишнього природного середовища. Збалансоване природокористування забезпечить найбільш ефективне використання природних ресурсів із різними типами територіально-продуктивних систем, що функціонують на певних ієрархічних рівнях і мають бути покладені в основу формування теоретичного положення про територіалізацію суспільства (об'єднані територіальні громади) як загальної закономірної й необхідної форми його реальної організації.

Необхідно створити єдину систему регіонального управління, регулювання та контролю за дотриманням екологічних стандартів, обмежень і вимог щодо природокористування та забезпечення якості довкілля, що ефективно й цілеспрямовано керуватиме та контролюватиме процесами природокористування, відтворення, збереження, охорони і примноження природних ресурсів, а також буде реалізовувати заходи екологічного призначення відповідно до чинного законодавства. Тому в кожному районі, області треба налагодити постійне спостереження за станом навколишнього середовища та змінами, які в ньому відбуваються, тобто необхідно запровадити чітку систему екологічного моніторингу.

Людство має усвідомити необхідність найраціональнішого використання й економного витрачання природних ресурсів у всіх галузях та сферах діяльності. Водночас треба максимум зусиль докладати для збереження, відтворення ресурсів біосфери та охорони довкілля від забруднення, виснаження, деградації та втрати ним екологічної чистоти» [7].

Інші дослідники також, надаючи різноманітні рекомендації (пропозиції і заклики)

щодо необхідності формування сталого середовища життєдіяльності в конкретних умовах і в державі загалом, оминають (навіть у своїх цитуваннях і дискусіях) фундаментальні основи функціонування економіко-правової когнітивної системи земельних відносин і природокористування в Україні, що ґрунтуються на чинних земельних нормах Конституції країни та які однозначно й незаперечно мали б становити передумовами до можливої реалізації і їхніх напрацювань.

Адже на відміну від традиційного підходу до розуміння уставленого визначення «землі» як агроресурсу і головного засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві, пропонується нами когнітивна земельна економіка функціонує на основі дії об'єктивних законів живої і неживої природи та суспільства як конституційно вмотивована базисна системи, що реалізує її механізми (на якісно новій еволюційній основі) у процесі звершення земельної реформи в Україні як нової парадигми [8].

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нормативно-інформаційну основу дослідження складають Конституція України, вітчизняні та міжнародні законодавчі та нормативні акти у сфері економіки природокористування і земельних відносин, матеріали і звіти Державної служби статистики України та Державного земельного кадастру, наявні матеріали власного практичного досвіду. Для виконання поставлених завдань використовували такі методи досліджень: монографічний (опрацювання наукових публікацій, а також авторські публікації на шпальтах загальнонаціональної преси); абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків); аналізу та синтезу (обґрунтування методології системного дослідження) тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Конституційний Суд України приступив до розгляду двох земельних справ за конституційними поданнями 53 народних депутатів щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31 березня 2020 року № 552-ІХ, окремих положень Земельного кодексу України, і відразу ж перенесли його розгляд на невизначений термін, оскільки представник Президента України не з'явився на засідання Конституційного Суду України.

Велика палата Конституційного Суду України також не завершила до теперішньо-

го часу розгляд справи (не прийнято рішення), яку заслухала ще 19 грудня 2019 р., за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень першого речення частини першої статті 13, частини першої статті 14 Конституції України [9].

Припускаю, що в цьому затягуванні й перенесенні розгляду подань, можливо, є сенс. Напевно, для «слуг» невідгідно було перед місцевими виборами приймати такі доленосні земельні рішення. А, на наше переконання, не з'ясувавши справжню сутність чинних конституційних земельних норми, не розкривши справжні причини багаторічного земельного «блукання» і не розвіявши хибні земельні знання законотворців, особливо їхніх «радників», найвищий суд України не зможе прийняти адекватно справедливих рішень.

Аналіз законотворчої діяльності на предмет відповідності засадам декларованих норм Конституцією України та механізмів їх практичної реалізації органами державної влади і місцевого самоврядування, а також прогнозованих наслідків такої «діяльності» для суспільства однозначно вказує на глибоко заплутаний гібридний взаємозв'язок «праведного з грішним» та на неможливість дати справедливу і всеохоплюючу оцінку цьому процесу лише по окремому закону.

Насправді прийняття і впровадження згаданого Закону України (№ 552-ІХ) не має нічого спільного із бажаною «земельною реформою», яка б здійснювалася в інтересах самих селян — власників земельних паїв, місцевих громад і теперішніх та майбутніх фермерів.

Проте лише тепер, коли олігархічний «агробізнес» заволодів надвеликими площами (масивами) земельних паїв (ділянок) на землях сільськогосподарського призначення, вдалося «монобільшості» прийняти «щось класне» у вигляді Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31.03.2020 р. № 552-ІХ. У Законі також «класно» відтерміновано введення ряду правочинів і почищено існуючі запобіжники під виглядом нової «земельної реформи», заклавши цілеспрямовано в назві та в окремих нормах Закону термін «обіг земель сільськогосподарського призначення» замість «обіг земельних ділянок на землях сільськогосподарського призначення» як об'єктів цивільного права.

У якості доказу наведемо лише один приклад. Не зважаючи на «правильне» застосування в цьому «неправильному» Законі поняття цивільного права «земельна ділянка»,

у статті 130 «Набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення» встановлюється антиконституційна норма: «Іноземцям, особам без громадянства та юридичним особам заборонено набувати частки у статутному (складеному) капіталі, акції, паї, членство у юридичних особах (крім як у статутному (складеному) капіталі банків), які є власниками земель сільськогосподарського призначення. Цей абзац втрачає чинність за умови та з дня схвалення на референдумі рішення, визначеного абзацом восьмим цієї частини».

Очевидно, що така протиправна підміна об'єктності і суб'єктності права власності поглиблює прірву між справжніми правами, декларованими Основним Законом України і прийнятими законодавчими нормами.

В умовах краху «перебудови» радянської імперії Верховна Рада УРСР за безпосередньої участі «Народної ради» прийняла 16 липня 1990 року Декларацію про державний суверенітет [2].

У Декларації було закладено унікальний алгоритм найвищого стандарту права: «Земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території Української РСР, природні ресурси її континентальної шельфу та виключної (морської) економічної зони... є власністю її народу, матеріальною основою суверенітету Республіки...».

Щоб перешкодити українцям реалізувати декларовані (16.07.1990) наміри, комуністи звузили земельні перетворення в Україні до аграрних. А після проголошення незалежності ускладнили рух молодій державі до суверенітету шляхом зловмисного розчленування (30.01.1992) неподільної власності Українського народу на три форми власності «на землю»: державну, приватну і надуману «колективну», якої немає в жодній цивілізованій країні світу, а тепер поділяють на «приватну, державну і комунальну», і яка узгоджується з чинною ст. 9 Конституції Російської Федерації (приватна, державна і муніципальна», про що нами обґрунтовувалось і публічно, зокрема на шпальтах всеукраїнської преси газети «День» [10].

При цьому декларована в Основному Законі України норма «земля» продовжує отожднюватись із «полем», «грунтом», а власність на «землю та її природні ресурси» була зведена до прорадянського рудименту «однорядності», де в колишньому Радянському Союзі поневоленим народам (республікам) встановлювався порядок лише використання «землі» як ресурсу на рівні з «надрами», «водами», «лісами» і вживалася та, на жаль, вживається дотепер у

стислій формі за аналогом Росії: «земля та інші природні ресурси» [10].

Забіжу наперед і скажу, що продовження до сьогодні практики «однорядності» є *першою* нез'ясованою причиною нашого земельного «блукання», на жаль, за участі багатьох вчених «авторитетів».

Проте, прагнучи утвердити економічно сильну, суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову, унітарну державу в межах цілісного і недоторканного існуючого кордону України, українська національна еліта 28 червня 1996 р. в Конституції України повторно задекларувала модифікований унікальний алгоритм найвищого конституційно права (із реальними механізмами та методами можливого управління і реалізації такого права) — абсолютної власності (володіння, користування і розпорядження) Українського народу (всіх громадян як загальнонаціонального суб'єкта) на землю та її природні ресурси (надра, ґрунти, ліси, водні, енергетичні та інші ресурси) як на природні об'єкти — основне національне багатство, що перебуває (має перебувати, автор) під особливою охороною держави (перші частини ст. 13 і 14 Конституції України).

Одночасно, щоб знешкодити надуману «однорядність» і безправність, частина друга статті 13 Конституції України декларує: «Кожен громадянин має право користуватися (не володіти і не розпорядження — автор) природними об'єктами права власності народу відповідно до закону», на який (закон) влада поки що не спромоглася. Саме цю бездіяльність органів державної влади впродовж чверті століття треба вважати *другою* нез'ясованою причиною нашого земельного «блукання».

Насправді неподання і неухвалення вказаного закону має ознаки прямого злочину, оскільки право законодавчої ініціативи належить Президентові України, народним депутатам, а також Кабінетові Міністрів (ст. 93 Конституції України).

Для виправдування цієї та іншої злочинної бездіяльності уперто мусуються різноманітні гібридні тлумачення положень чинних «земельних» норм Конституції України (КУ), у тому числі за участі багатьох «вчених», що ґрунтуються на надуманій дуалістичності та розшарованості права абсолютної власності Українського народу на землю та її природні ресурси як на природні об'єкти.

Безперечно, в унітарній державі, яка не може змінювати (роздвоювати) свою суб'єктність і об'єктність, протиправно ділити абсолютну власність Українського народу (всіх громадян разом взятих) на державну, кому-

нальну і приватну, а фактично — між чиновниками органів державної влади та місцевого самоврядування. Ось вам і *третья нез'ясована* причина нашого земельного «блукання».

Щоб цього не відбувалося, Основний Закон України (ч. 3 ст. 13 Конституції України) декларує: «Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству». На цій декларованій основі органи державної влади і місцевого самоврядування зобов'язані від імені Українського народу здійснювати повноцінний захист його (усіх громадян України разом взятих — повноправного власника основного національного багатства) абсолютного права, а також забезпечувати раціональне використання і охорону всіх природних об'єктів, у тому числі й агросфери.

Для здійснення законного користування природними об'єктами Конституція України гарантує (ч. 2 ст. 14) конституційне право набуття і реалізації громадянами, їхніми юридичними особами, у тому числі комунальної та державної власності, і державою (суб'єктам цивільних прав) прав власності на земельні ділянки (землю) як на об'єкти цивільних прав відповідно до закону. Конституція України дозволяє (ст. 92) виключно законами визначати (п. 5 ст. 92 Конституції України) «засади використання природних ресурсів» чи мати (ч. 2 ст. 13 Конституції України) «право користуватися» природними об'єктами права власності Українського народу, у жодному разі — не «розпоряджатися».

Завдяки конкретній земельній ділянці, межі якої описано в системі координат, може (або ні!) здійснюватися за законом користування природними об'єктами на платній основі за встановленими регламентами, а також використання й тих, які (об'єкти) знаходяться в просторі літосфери, атмосфери і гідросфери.

Таким чином, конституційне право власності «на землю» розмежовується за правовою і функціональною чинністю на два різних «об'єкти» і, відповідно, на різні «суб'єкти» такого права незалежно від категорії землі, в агросфері також.

Ці вимоги вже частково внормовано в Цивільному кодексі України (ЦКУ) та в другому і третьому розділах Земельного кодексу України (ЗКУ), а також розмежовано (пошарово) на різні об'єкти права власності на Публічній кадастровій карті (мапі) України.

Четвертою нез'ясованою причиною нашого земельного «блукання» слід вважати своєрідне шулерство, яке переплітається із другою причиною, посилюючи антиконституційні законодавчі норми. Як це відбулося?

Завуальовуючи конституційну норму щодо конституційного права лише «користування» природними об'єктами права власності народу (ч. 2 ст. 13 Конституції України), земельні законотворці зловмисно вказали (ст. 79 ЗКУ): «Право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться, якщо інше не встановлено законом та не порушує прав інших осіб».

Закупоривши цей підступний трюк «якщо інше...», до цього часу (починаючи з 28 червня 1996 р.) вищі ешелони державної влади, порушуючи права інших осіб — усіх громадян України (Українського народу), не забезпечили прямі вимоги чинних норм Конституції України, зокрема не розробили і не ухвалили на вимогу ч. 2 ст. 13 Конституції України спеціальний Закон України «Про право користування природними об'єктами права власності Українського народу». Такий вакуум сприяє бутафорному і безкарному віднесенню природних об'єктів до цивільних прав.

При цьому Цивільний кодекс України (ст. 324), на відміну від Земельного кодексу України, акцентуючи увагу на наявності конституційно декларованого права власності Українського народу на природні об'єкти, і головне, — конституційного права лише «користування» такими природними об'єктами, також підмінив цю норму «користування», застосувавши хибне слово «поширення».

Ось вам справжнє антиконституційне шулерство.

Вбачаємо, що й олігархічні клани трансконтинентального агробізнесу (їхні радники), перекручуючи також інші норми земельного законодавства, які набували чинності на відповідний момент, постійно активізують через народних депутатів України внесення численних змін і доповнення до ЗКУ та інших законодавчих і нормативних актів, намагаючись віднести природні об'єкти (землі сільськогосподарського призначення) до об'єктів цивільних прав та «законно» прибрати їх до своїх рук.

Натомість власники земельних ділянок (громадяни, юридичні особи, у тому числі державні і комунальні) не лише можуть повноцінно «набувати та реалізовувати» (ч. 2 ст. 14 Конституції України) свої цивільні права (купівлю, продаж, дарування, заставу тощо) щодо своєї власності, але й зобов'язані виконувати обов'язки, вимоги і умови щодо охорони і раціонального використання наявних у їхніх межах чужих природних об'єктів (права власності Українського народу) — «основне націо-

нальне багатство, що перебуває під особливою охороною держави» (ч. 1. ст. 14 Конституції України).

Підсилюючи це зобов'язальне право повної юридичної, матеріальної та моральної відповідальності власників земельних ділянок як суб'єктів цивільних прав, Конституція України (остання частина ст. 41) однозначно декларує: «Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі».

Світовий досвід підказує, що лише людина-громадянин як співвласник власної держави і природних об'єктів, котра водночас стає: власником земельної ділянки як просторового параметру господарської одиниці; дбайливим господарем, який законно користується природними об'єктами; власником засобів виробництва і виробленої продукції та активним членом місцевої громади, здатна найбільш бережно і раціонально використовувати «живі» природні ресурси (об'єкти) без посередників і всіляких зайд (в здоровому партнерстві, кооперації та інноваціях), одержуючи кінцевий конкурентоспроможний продукт із високою доданою вартістю.

Саме ці передумови задекларовано в ч. 4. ст. 13 Основного Закону України, норми якої однозначно і яскраво декларують: «Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки».

Норми щодо формування тандему «власності і господарювання» як вимоги прямої дії є дороговказом для проведення справжнього реформування земельних відносин і природокористування в аграрному секторі економіки України. Нічого не потрібно було вигадувати. Потрібно лише реалізувати цю *п'яту* причину нашого земельного «блукання».

На жаль, про цей тандем як вимогу не згадували і не згадують дотепер ні «земельні реформатори», ні олігархи, оскільки господарювати (користуватися природними об'єктами) мають право лише громадяни України (ч. 2 ст. 13 Конституції України). Повторимося, такого закону немає до цього часу, однак конституційне приземлення небезпроблемне, воно триває.

Усі ці п'ять причин самі по собі вже висвітлюють головне джерело невдалих (навіть кримінальних) рішень і науково неосмислених заходів щодо здійснення у цілому конституційно вмотивованої земельної реформи. Цим основним джерелом є те, що свідомо (а скорше несвідомо за причини банального незнання чи

навіть невігластва) порушена відповідність законам живої і неживої природи та суспільства.

Із цих та інших причин усі такі рішення потребують науково вивірених дій до всіх процесів із звернення земельної реформи як нової парадигми, сутність яких наглядно вкладається також у створеній нами у формі піраміди моделі функціонування когнітивної земельної економіки — так званої Когнітивної Піраміди Олександера Коваліва [8].

Саме в рамках когнітивної земельної економіки досягається цілеспільний ефект за «правилом спільних цілей» на основі дії механізмів і систем «звернення земельної реформи: нової парадигми» та всіх представлених на ній чинників, що враховують формування спільних напрямів (векторів) їх дії відповідно відомим уже законам живої і неживої природи та суспільства.

Надважливим є те, що центральним результатом, отримуваним у процесі звернення запропонованої земельної реформи, визначається динамічно сформований у просторі та часі світовий рівень комфортної життєдіяльності людини-громадянина, її сім'ї, родини і громади, у процесі якої (життєдіяльності) забезпечується раціональне земле- і природокористування та збереження довкілля, що є результируючим вектором сумарної дії параметрів моделі ієрархічної системи у формі Піраміди-моделі. Для цього також відповідно до відомого когнітивного моделювання в межах земельної економіки визначаються умови та параметри реформування всіх існуючих державних інститутів із питань землі та її природних ресурсів.

Ця система носить емерджентний характер і є невід'ємною складовою ефективного впровадження всіх заходів запропонованої нами реформи через повсюдне і комплексне інформування та пропагування цілей і кроків реалізації «когнітивної земельної економіки» — основного ключа до звернення земельної реформи в Україні як нової парадигми.

Нами доведено, що позитивний цілеспільний ефект впровадження «тут і зараз» дій за Пірамідою-моделлю звернення земельної реформи полягає в отриманні позитивних результатів процесів розвитку України: по-перше, як генерування непозиченого інвестиційного капіталу нації; по-друге, як зростання обсягів доданої вартості вітчизняної продукції і, як наслідок, зростання обсягів національного чистого прибутку [5].

При цьому головною вимогою безпечного функціонування обов'язковості виконання інституціонально і реально визначених конституційних вимог та здійснюваних завдань

як функціонуючих факторів усіма суб'єктами земле- і природокористування та споживачами компонентів довкілля є обов'язкова умова невідворотності відповідальності за недотримання конституційних норм і за невиконання здійснюваних завдань у процесі звернення земельної реформи в Україні як нової парадигми в рамках когнітивної земельної економіки.

ВИСНОВКИ

Об'єктивно з'ясовані причини земельної неврегульованості в Україні як головні чинники до виходу з наявної земельної кризи вказують на те, що подальший розвиток ринкових земельних відносин і природокористування в агроландшафтах України можливий за умов повноцінної інституалізації конституційних норм стосовно права власності Українського народу на землю та її природні ресурси як на природні об'єкти — основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави, вводячи здійснювану земельну реформу в чинне конституційне поле України.

Розкриття правдивих фактів здійснюваної так званої земельної реформи в Україні та об'єктивна оцінка фактичної діяльності органів владної і наукової «еліти» в сфері трансформації земельних відносин і природокористування впродовж останніх десятиліть послужили

ли об'єктивній оцінці основних передумов та формулюванню шляхів й механізмів можливого подальшого інституціонального розвитку правової, економічно розвиненої й екологічно стабільної держави на основі нових знань конституційного земельного прагматизму, дозволили системно обґрунтувати необхідність звернення земельної реформи в Україні як нової парадигми.

Виришенню наявних земельних проблем в Україні як кризових сприятиме також поглиблення напрямів наукових досліджень та обґрунтувань когнітивних шляхів і механізмів формулювання нових теоретично-методологічних засад звернення земельної реформи в Україні як нової парадигми в рамках просторово-часової сфери земельної економіки як новітньої соціально-економічної формації унітарної правової держави, що базуються на чіткому відмежуванні публічних прав власності на природні об'єкти (землю та її природні ресурси) від цивільних прав власності на земельні ділянки (межі) як об'єкти цивільних прав. При цьому економічні і соціальні чинники (фактори) в розробленій Піраміді-моделі (так звана Когнітивна Піраміда Олександера Коваліва) є досить дієвими і розглядаються в тісному взаємозв'язку із позиції когнітивного підходу, що базується на відомих законам живої і неживої природи та суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Декларація про державний суверенітет України № 55-ХІІ від 16 липня 1990 року. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). 1990. № 31. Ст. 429. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (дата звернення: 12.07.2021).
2. Конституція України від 28 червня 1996. Відомості Верховної Ради України). 1996. № 30.
3. Рентні відносини в системі модернізації національного господарства / НАН України, Рада по вивченню продукт. сил України; ред. Б.М. Данилишин. К.: [б.в.], 2007. 518 с.
4. Земельний диявол. Як зняти прокляття із земельної реформи / О.І. Ковалів. *Дзеркало тижня*. 2017. 23–30 верес. № 35 [331]. С. 11.
5. Ковалів О.І. Нова парадигма звернення земельної реформи в Україні — через «когнітивну земельну економіку». *Український журнал «Економіст»*. 2021. № 5. С. 10–23.
6. Добряк Д.С., Дребот О.І., Мельник П.П. Наукові засади класифікації орних земель за продуктивністю ґрунтів для вирощування основних сільськогосподарських культур. *Збалансоване природокористування*. 2021. № 1. С. 12–19.
7. Гуцуляк Г.Д. Еколого-економічні інтегрованості землекористування в агросфері Карпатського регіону. *Збалансоване природокористування*. 2021. № 1. С. 20–29.
8. Kovaliv O. «Cognitive land economy» as a way of accomplishment the objective laws of living and non-living nature and society. *Збалансоване природокористування*. 2021. № 2. С. 13–23.
9. Земельна правда і конституційна кривда. О.І. Ковалів. *Дзеркало тижня*. 2020. 13 листоп. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/zemelna-pravda-i-konstitutsijna-krivda.html> (дата звернення: 15.07.2021).
10. Російський «слід» в реформі ринку землі. О.І. Ковалів. *День*. 2021. 7–8 трав. № 81–82. С. 11.

SCIENTIFIC PRINCIPLES FOR FINDING THE CAUSES OF LAND UNREMOVALION IN UKRAINE AS THE MAIN FACTORS TO EXIT THE EXISTING CRISIS

Kovaliv O.

Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher, Head of the Department of Environmental Economics in the Agrosphere Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)

e-mail: okovaliv@ukr.net; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4908-7963>

The article clarifies the main reasons for land unregulation in Ukraine as the main factors in overcoming the current land crisis. Further development of market land relations and nature management in the agricultural landscapes of Ukraine is possible under the conditions of full institutionalization of constitutional norms on the right of ownership of the Ukrainian people to land and its natural resources as natural objects — the main national wealth under special protection of the state — in the current constitutional field of Ukraine. Five unresolved reasons have been revealed, which have not yet been legally regulated and are not in line with the current «land» norms of Art. 13 and 14 of the Constitution of Ukraine, including with the participation of many «scientists», based on the contrived dualism and stratification of the right of absolute ownership of the Ukrainian people to land and its natural resources as natural objects. The necessity of further institutional development of the legal, economically developed and ecologically stable state, based on the new knowledge of constitutional land pragmatism acquired by us, in the process of land reform in Ukraine as a new paradigm is substantiated. The solution of existing land problems in Ukraine as a crisis will also contribute to the deepening of our research and substantiation of cognitive pathways and mechanisms for formulating new theoretical and methodological foundations for land reform in the space-time sphere of land economy as the latest socio-economic formation of the unitary rule of law. based on the known laws of animate and inanimate nature and society.

Keywords: *The Constitution of Ukraine, land and its natural resources, the accomplishment of land reforms, the paradigm, the cognitive land economy.*

REFERENCES

1. Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy № 55-XII vid 16 lypnia 1990 roku [Declaration on the State Sovereignty of Ukraine № 55-XII of July 16, 1990]. (1990). *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSS — Information from the Verkhovna Rada of USSR*, 31, art. 429. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/55-12> [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 [Constitution of Ukraine of June 28, 1996]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Information from the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30 [in Ukrainian].
3. Danylyshyn, B.M. (Ed.). (2007). *Rentni vidnosyny v systemi modernizatsii natsionalnoho hospodarstva [Rent relations in the system of modernization of the national economy]*. NAN Ukrainy, Rada po vyvchenniu produktyvnykh syl Ukrainy NAS of Ukraine [Council for the Study of Productive Forces of Ukraine]. Kyiv: [b.v.] [in Ukrainian].
4. Kovaliv, O.I. (2017). Zemelnyi dyiavol. Yak zniaty prokliattia iz zemelnoi reformy [The earth devil. How to remove the curse from land reform / O.I. Blacksmiths]. *Dzerkalo tyzhnia — Mirror of the week*, 35 [331], 11 [in Ukrainian].
5. Kovaliv, O.I. (2021). Nova paradyhma zvershennia zemelnoi reformy v Ukraini — cherez «kohnityvnu zemelnu ekonomiku» [Land truth and constitutional injustice The new paradigm accomplishment of land reform in Ukraine — through the «cognitive land economy]. *Ukrainskyi zhurnal «Economist» — Ukrainian magazine «Economist»*, 5, 10–23 [in Ukrainian].
6. Dobriak, D.S., Drebot, O.I., Melnyk, P.P. (2021). Naukovi zasady klasyfikatsii ornykh zemel za produktyvniuiu gruntiv dlia vyroshchuvannia osnovnykh silskohospodarskykh kultur [Scientific bases of classification of arable lands on productivity of soils for cultivation of the basic agricultural crops]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia — Balanced environmental management*, 1, 12–19 [in Ukrainian].
7. Hutsuliak, H.D. Ekolohe-ekonomichni intehrovanosti zemlekorystuvannia v ahrosferi Karpatskoho rehionu [Ecological and economic integrations of land use in the agrosphere of the Carpathian region]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia — Balanced environmental management*, 1, 20–29 [in Ukrainian].
8. Kovaliv, O. (2021). «Cognitive land economy» as a way of accomplishment the objective laws of living and non-living nature and society. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia — Balanced environmental management*, 2, 13–23 [in English].
9. Kovaliv O.I. (2020). Zemelna pravda i constytuciana kryvda, [Land truth and constitutional injustice] *Dzerkalo tyjnia — Mirror of the week*. <https://zn.ua/ukr/macrolevel/zemelna-pravda-i-konstitutsijna-krivda.html> [in Ukrainian].

10. Kovaliv, O.I. (2021). Rosiiskiy «slid» v reformi rynku zemli [Russia's «trace» in land market reform]. *Den – Day*, 81–82, 11 [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ковалів Олександр Іванович, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, за-служений працівник сільського господарства України, завідувач відділу економіки природо-користування в агросфері, провідний науковий співробітник, Інститут агроєкології і природо-користування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, 03143, Україна; e-mail: okoivaliv@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4908-7963>)

УДК 338.56:48(32)

DOI: 10.33730/2310-4678.3.2021.247131

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЗБАЛАНСОВАНOSTI РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

К.О. Бабікова

кандидат сільськогосподарських наук

Інститут агроєкології і природокористування НААН

(м. Київ, Україна)

e-mail: babikova.kateryna@gmail.com;ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9726-0671>

Г.Б. Олійник

аспірант

Інститут агроєкології і природокористування НААН

(м. Київ, Україна)

e-mail: oliinykgalina18@gmail.com;ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4582-0091>

У статті розглянуто роль та значення збалансованості розвитку рекреаційного туризму як чинника ефективного та інноваційного розвитку сільських територіальних громад та аграрної економіки загалом. Дослідження наголошує на важливості сільського рекреаційного туризму для збалансованого розвитку сільських територій та підкреслює значення стратегічного підходу в плануванні їх розвитку. Визначено основні проблеми розвитку сільського рекреаційного туризму: відсутність розроблених проєктів, які орієнтуватимуться на розвиток окремих сіл; відсутність бажання співпрацювати між локальними та регіональними представниками влади; неефективне використання місцевих ресурсів; недостатнє залучення місцевої громади.

Ключові слова: рекреаційна діяльність, сільський туризм, агротуризм, зелений туризм, рекреаційно-туристична галузь, сільський рекреаційний туризм, сталий розвиток, рекреаційно-туристичні ресурси, збалансований розвиток, рекреаційні ресурси.

ВСТУП

У ході адміністративно-територіальних реформ, які відбулися в останні роки, з'явилася необхідність перегляду підходів до реформування економіки села. Проблема забезпечення стійкого розвитку регіонів заслуговує особливої уваги, враховуючи тривале кризове становище державної економіки, віддалення агентів національних інституцій від вирішення системних завдань соціально-економічного та екологічного розвитку регіонів.

Зараз назріла необхідність розробки кардинально нової концептуальної основи розвитку сільської місцевості з конкретизацією у вигляді окремих програм розвитку певних галузей та сільських територій. Необхідним є дослідження додаткових видів зайнятості та джерел доходів для сільських жителів, оптимальних організаційно-економічних рішень, які відіграли б роль локомотива у виведенні економіки села з кризи на шлях стабільного та збалансованого розвитку, сприяли б само-